Anihilace pozitronů v pevných látkách

Jakub Čížek – katedra fyziky nízkých teplot Tel: 221 912 788 jakub.cizek@mff.cuni.cz

http://www.kfnt.mff.cuni.cz

 $\rightarrow$ výuka $\rightarrow$ Anihilace pozitronů v pevných látkách

Doporučená literatura:

- P.Hautojärvi: Positrons in Solids, Topics in Current Physics, Springer-Verlag (1979)
- A. Dupasquier, A.P. Mills, Jr. (eds.): Positron Spectroscopy of Solids, IOS Press, Amsterdam (1995)
- R. Krause-Rehberg, H.S. Leipner, Positron Annihilation in Semiconductors Defect Studies, Springer, Berlin (1999)
- P.J. Schultz, K.G. Lynn, Interaction of positron beams with surfaces, thin films, and interfaces, Rev. Mod. Phys. 60, 701 (1988)
- M.J. Puska, R.M. Nieminen, Theory of positrons in solids and solid surfaces, Rev. Mod. Phys. 66, 841 (1994)

Schrödingerova rovnice:

$$\left[\frac{\hat{\mathbf{p}}^2}{2m} + V(\mathbf{x},t)\right]\psi(\mathbf{x},t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\mathbf{x},t)}{\partial t}$$

• nerelativistická pohybová rovnice pro elektron

Erwin Schrödinger 1933 Nobelova cena

Diracova rovnice:
$$\left(\alpha \hat{\mathbf{p}} c + \beta mc^2\right)\psi(\mathbf{x}, t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\mathbf{x}, t)}{\partial t}$$

- relativistická pohybová rovnice pro pozitron
- řešení s kladnou energií: 'normální elektrony'
- řešení se zápornou energií
- kinetická energie částice

$$E = \frac{1}{2}mv^2 = \frac{p^2}{2m}$$
 (klasicky)

Paul Adrien Maurice Dirac 1933 Nobelova cena

P.A.M. Dirac, Proc. R. Soc. Lond. A 117, 610-624 (1928)

Diracova rovnice:
$$(\alpha \hat{\mathbf{p}} c + \beta mc^2)\psi(\mathbf{x}, t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\mathbf{x}, t)}{\partial t}$$

- relativistická pohybová rovnice pro pozitron
- řešení s kladnou energií: 'normální elektrony'
- řešení se zápornou energií
- relativistická energie

$$E^2 = m^2 c^4 + p^2 c^2$$

$$E = \pm \sqrt{m^2 c^4 + p^2 c^2}$$

Paul Adrien Maurice Dirac 1933 Nobelova cena

P.A.M. Dirac, Proc. R. Soc. Lond. A 117, 610-624 (1928)

Diracova rovnice:
$$(\alpha \hat{\mathbf{p}} c + \beta mc^2) \psi(\mathbf{x}, t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\mathbf{x}, t)}{\partial t}$$

- relativistická pohybová rovnice pro pozitron
- řešení s kladnou energií: 'normální elektrony'
- vakuum je moře elektronů se zápornou energií

Paul Adrien Maurice Dirac 1933 Nobelova cena

P.A.M. Dirac, Proc. R. Soc. Lond. A 117, 610-624 (1928)

Diracova rovnice:
$$\left(\alpha \hat{\mathbf{p}} c + \beta mc^2\right) \psi(\mathbf{x}, t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\mathbf{x}, t)}{\partial t}$$

- relativistická pohybová rovnice pro pozitron
- řešení s kladnou energií: 'normální elektrony'
- vakuum je moře elektronů se zápornou energií
- pozitron je "*díra*" ve vakuu

Paul Adrien Maurice Dirac 1933 Nobelova cena

P.A.M. Dirac, Proc. R. Soc. Lond. A 117, 610-624 (1928)

Diracova rovnice:
$$\left(\alpha \hat{\mathbf{p}} c + \beta mc^2\right) \psi(\mathbf{x}, t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\mathbf{x}, t)}{\partial t}$$

- relativistická pohybová rovnice pro pozitron
- řešení s kladnou energií: 'normální elektrony'
- vakuum je moře elektronů se zápornou energií
- pozitron je "*díra*" ve vakuu

Paul Adrien Maurice Dirac 1933 Nobelova cena

P.A.M. Dirac, Proc. R. Soc. Lond. A 117, 610-624 (1928)

Objev pozitronu

Carl David Anderson 1936 Nobelova cena

The Positive Electron

CARL D. ANDERSON, California Institute of Technology, Pasadena, California (Received February 28, 1933)

Out of a group of 1300 photographs of cosmic-ray tracks in a vertical Wilson chamber 15 tracks were of positive particles which could not have a mass as great as that of the proton. From an examination of the energy-loss and ionization produced it is concluded that the charge is less than twice, and is probably exactly equal to, that of the proton. If these particles carry unit positive charge the curvatures and ionizations produced require the mass to be less than twenty times the electron mass. These particles will be called positrons. Because they occur in groups associated with other tracks it is concluded that they must be secondary particles ejected from atomic nuclei.

Editor

O^N August 2, 1932, during the course of photographing cosmic-ray tracks produced in a vertical Wilson chamber (magnetic field of 15,000 gauss) designed in the summer of 1930 by Professor R. A. Millikan and the writer, the tracks shown in Fig. 1 were obtained, which seemed to be interpretable only on the basis of the existence in this case of a particle carrying a positive charge but having a mass of the same order of magnitude as that normally possessed by a free negative electron. Later study of the

electrons happened to produce two tracks so placed as to give the impression of a single particle shooting through the lead plate. This assumption was dismissed on a probability basis, since a sharp track of this order of curvature under the experimental conditions prevailing occurred in the chamber only once in some 500 exposures, and since there was practically no chance at all that two such tracks should line up in this way. We also discarded as completely untenable the assumption of an electron of 20

Objev pozitronu

1929 - Dmitri Vladimirovich Skobeltsyn (St. Peterburg)

1929 - Chung-Yao-Chao (California Institute of Technology)

2. 8. 1932 – Carl David Anderson (California Institute of Technology)

1936 – Carl David Anderson a jeho student Seth Neddermeyer objevili mion

C.D. Anderson: The Positive Electron, Phys. Rev. 43, 491 (1933)

Pozitron

pozitron = antičástice elektronu

- klidová hmotnost: m_e
- náboj: +*e*
- spin: 1/2

Elementární částice (standardní model)

tvoří hadrony protony, neutrony, mesony, baryony

kosmické zářeni

90 % protony

9% α -částice

kosmické zářeni

90 % protony

9 % α -částice

kosmické zářeni

90 % protony

9 % α -částice

1 % težší jádra & ostatní částice (e^- , e^+ , p^-)

interakce s atmosférou

kosmické zářeni

90 % protony

9 % α -částice

1 % težší jádra & ostatní částice (e^- , e^+ , p^-)

interakce s atmosférou p^+ n, 0 π_+^+ $\pi_0^ \gamma_-^-$

kosmické zářeni

90 % protony

9% α -částice

kosmické zářeni

90 % protony

9 % α -částice

kosmické zářeni

90 % protony

9 % α -částice

kosmické zářeni

90 % protony

9 % α -částice

β - rozpad

 β^{-} rozpad:

$${}^{A}_{Z}X \longrightarrow_{Z+1} {}^{A}X' + e^{-} + \overline{\nu}_{e}$$
$$n \rightarrow p^{+} + e^{-} + \overline{\nu}_{e}$$
$${}^{137}_{55}\text{Cs} \longrightarrow_{56} {}^{137}\text{Ba} + e^{-} + \overline{\nu}_{e}$$

 β^+ rozpad:

$${}^{A}_{Z}X \longrightarrow_{Z-1}^{A}X' + e^{+} + v_{e}$$

$$p^{+} \rightarrow n + e^{+} + v_{e}$$

$${}^{22}_{11}Na \rightarrow {}^{22}_{10}Ne + e^{+} + v_{e}$$

β⁺ - rozpad

$$_{Z}^{A}X \rightarrow_{Z-1}^{A}X' + e^{+} + v_{e}$$

 $^{22}_{11}$ Na $\rightarrow^{22}_{10}$ Ne $+e^++v_e$

záchyt e⁻

 β^+ - rozpad $^{A}_{Z}X \rightarrow ^{A}_{Z-1}X' + e^{+} + v_{e}$ $p^+ \rightarrow n + e^+ + V_e$ $^{22}_{11}$ Na $\rightarrow^{22}_{10}$ Ne $+e^++v_e$ $E_{mean} = 205 \text{ keV}$ dN (T) / dT $Q = E_{max} = 545 \text{ keV}$

β^+ - zářiče

- branching ratio (β^+ vs EC)
- E_{max} (tj. Q-value)
- poločas rozpadu $T_{1/2}$
- sekundární foton

isotope	<i>T</i> _{1/2}	e ⁺ yield	<i>E_{max}</i> (MeV)	secondary γ	E _γ (MeV)
^{13}N	9.96 min	1	1.20	0	-
¹⁵ O	123 s	1	1.74	0	-
¹⁸ F	110 min	0.97	0.64	0	-

• příprava v cyklotronu

 $^{1}\text{H}+^{16}\text{O}\rightarrow^{13}\text{N}+^{4}\text{He}$

protony urychlené na T $\geq$ 5.2 MeV

cyklotron

cyklotron

UJV Řež: cyklotron U-120M, p^+ , T = 5.4 - 38 MeV

β⁺ - zářiče

- branching ratio (β^+ vs EC)
- E_{max} (tj. Q-value)
- poločas rozpadu $T_{1/2}$
- sekundární foton

isotope	<i>T</i> _{1/2}	e ⁺ yield	<i>E_{max}</i> (MeV)	secondary γ per e ⁺	E _γ (MeV)
¹³ N	9.96 min	1	1.20	0	-
¹⁵ O	123 s	1	1.74	0	-
¹⁸ F	110 min	0.97	0.64	0	-
²² Na	2.6 y	0.9	0.545	1	1.274
²⁶ Al	$8 \times 10^5 \text{ y}$	0.85	1.17	1	1.81
⁴⁴ Ti	59 y	0.98	1.47	1	1.157
⁶⁴ Cu	12.7 h	0.178	0.653	0	-
⁶⁸ Ge	275 d	0.88	1.90	0.02	1.078

⁶⁴Cu

- záchyt e^{-} (43.8 %) ${}^{64}_{29}\text{Cu} + e^{-} \rightarrow {}^{64}_{28}\text{Ni} + v_{e}$ • β^{+} rozpad (17.8 %) ${}^{64}_{29}\text{Cu} \rightarrow {}^{64}_{28}\text{Ni} + e^{+} + v_{e}$
- β⁻ rozpad (38.4 %)

 $^{64}_{29}$ Cu $\rightarrow^{64}_{30}$ Zn + e^- + $\overline{\nu}_e$

⁶⁸Ge / ⁶⁸Ga generátor

rozpad ⁶⁸Ge ($T_{1/2} = 275$ d):

• záchyt *e*⁻ (100 %)

 $_{32}^{68}\text{Ge} + e^- \rightarrow_{31}^{68}\text{Ga} + \nu_e$

rozpad ⁶⁸Ga ($T_{1/2} = 68 \text{ min}$):

•
$$\beta^+$$
 rozpad (88.5 %)

 $^{68}_{31}$ Ga $\rightarrow^{68}_{30}$ Zn + e^+ + v_e

příprava ⁶⁸Ge

cyklotron

 $^{2}_{1}\text{D}+^{69}_{31}\text{Ga}\rightarrow^{68}_{32}\text{Ge}+3n$

- D ionty urychlené na $T \ge 14 \text{ MeV}$
- maximální účinný průřez pro T = 27 MeV: $\sigma = 550$ mBarn

 $^{2}_{1}\text{D}+^{69}_{31}\text{Ga}\rightarrow^{69}_{32}\text{Ge}+2n$

- pro T = 27 MeV $\sigma = 1650$ mBarn
- doba života ⁶⁹Ge je $T_{1/2} = 39$ h

⁴⁴Ti/⁴⁴Sc generátor

- rozpad ⁴⁴Ti ($T_{1/2} = 59$ y):
- záchyt *e*⁻ (100 %)

 $^{44}_{22}$ Ti + $e^- \rightarrow ^{44}_{21}$ Sc + v_e

rozpad ⁴⁴Sc ($T_{1/2}$ = 3.97 h):

• β^+ rozpad (98 %)

 ${}^{44}_{21}\text{Sc} \rightarrow {}^{44}_{20}\text{Ca} + e^+ + \nu_e$ $E_{max} = 1467 \text{ keV}$

Vznik⁴⁴Ti v supernovách

 $^{40}_{20}$ Ca $(\alpha, \gamma)^{44}_{22}$ Ti

rezonance na $E_{\alpha} = 4.5 \text{ MeV}$

 $T_{1/2} = 59 \text{ y}$

Supernova Cassiopeia A (vznik před ~ 300 lety)

²²Na

• β^+ rozpad, $T_{1/2} = 2.6$ y

$$^{22}_{11}$$
Na $\rightarrow^{22}_{10}$ Ne $+e^++v_e$

• sekundární γ 1274 MeV

příprava ²²Na

• cyklotron, p^+ , T = 66 MeV

$$p^++_{12}^{24}Mg \rightarrow_{12}^{22}Mg+_1^2H+n$$

 $^{22}_{12}$ Mg $\rightarrow^{22}_{11}$ Na $+e^++v_e$

příprava ²²Na

- cyklotron, p^+ , T = 66 MeV
- $p^{+} + {}^{24}_{12}\mathrm{Mg} \rightarrow {}^{22}_{12}\mathrm{Mg} + {}^{2}_{1}\mathrm{H} + n$ ${}^{22}_{12}\mathrm{Mg} \rightarrow {}^{22}_{11}\mathrm{Na} + e^{+} + v_{e}$

Laboratory for Accelerator Based Sciences

²²Na pozitronový zdroj

Hloubka průniku pozitronů

pozitrony emitované β^+ zářičem

pravděpodobnost, že pozitron pronikne do hloubky z $P(z) = \alpha e^{-\alpha z}$

 $\alpha \left[\text{cm}^{-1} \right] = 16 \frac{\rho \left[\text{g cm}^{-3} \right]}{E_{\text{max}}^{1.4} \left[\text{MeV} \right]} \qquad \qquad \rho - \text{hustota materiálu} \\ E_{\text{max}} = 0.545 \,\text{MeV} \quad (\text{pro}^{22} \text{Na})$

střední hloubka průniku
$$\int_{0}^{\infty} z P(z) dz = \frac{1}{\alpha}$$

Příklad: Mg: $\alpha^{-1} = 154 \mu m$ Al: $\alpha^{-1} = 99 \mu m$ Cu: $\alpha^{-1} = 30 \mu m$